

Verdeling van ontwerpruimte voor ontwikkeling van kerndoelen

*Kader voor de teams die de
kerndoelen actualiseren*

Juli 2022

Verantwoording

2022 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur(s):

SLO

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

Inhoudsopgave

1. Inleiding en leeswijzer	5
1.1 Doel van het kader ontwerpruimte	5
1.2 Wat is ontwerpruimte?	5
1.3 Waarom ontwerpruimte voor ontwikkeling van kerndoelen?	5
1.4 Hoe wordt het kader gebruikt?	6
1.5 Leeswijzer	7
2. Kader ontwerpruimte voor ontwikkeling van kerndoelen	8
2.1 Kader ontwerpruimte in twee basisfiguren plus specificaties	8
2.1.1 Toelichting opbouw basisfiguren 1a en 2a	8
2.1.2 Specificaties ontwerpruimte per sector en schoolsoort	10
2.2 Toelichting bij gemaakte keuzes bij de openstaande punten bij het voorstel ontwerpruimte	14
2.2.1 Inbedding van de nieuwe leergebieden digitale geletterdheid en burgerschap	14
2.2.2 Leerjaar 3 havo/vwo in relatie tot de kerndoelen	14
2.2.3 Ontwikkeling kerndoelen Fries	14
Bijlage	15
Voorstel voor verdeling van ontwerpruimte voor ontwikkeling van kerndoelen	15

Voorwoord

Voor je ligt het kader ontwerpruimte voor de ontwikkeling van kerndoelen. Dit kader is een belangrijk instrument om teams die de kerndoelen actualiseren inzicht te bieden in de beschikbare ruimte ten opzichte van het hele curriculum waarbinnen conceptkerndoelen ontworpen worden. In dit kader is een uitwerking van ontwerpruimte gemaakt voor de kerndoelen van elk leergebied in het primair en speciaal onderwijs en in de onderbouw van het voortgezet (speciaal) onderwijs. Daarmee wordt ook de verhouding tussen leergebieden inzichtelijk. Door de combinatie van het perspectief per leergebied en het totale perspectief van het curriculum is dit kader een goed instrument om mogelijke overladenheid van het curriculum op het landelijke niveau te voorkomen.

Het is belangrijk om de grondigheid te benadrukken waarmee dit kader tot stand is gekomen. In eerste instantie is een voorstel ontwikkeld dat is gedeeld en besproken met onder meer vakverenigingen. Ook de tijdelijke wetenschappelijke curriculumcommissie heeft het voorstel bestudeerd en daarover positief geadviseerd.

Een aantal kwesties rond de verdeling van ontwerpruimte was in het voorstel nog niet opgelost. Dit hing onder meer samen met beslissingen die nog genomen moesten worden over de actualisatie van de kerndoelen. Nu ook die laatste kwesties zijn beslecht, is door OCW besloten om het voorstel te veranderen in een kader. Het kader ontwerpruimte geldt daarmee als operationalisering van één van de vastgestelde uitgangspunten uit de formele werkopdracht aan SLO. De teams gebruiken deze verdeling bij het vaststellen van het raamwerk voor het betreffende leergebied (tussenproduct 1) en als dit raamwerk is opgevuld met kerndoelen (tussenproduct 4). Daarnaast wordt de verdeling gebruikt bij het gezamenlijke raamwerk conceptkerndoelen van de vier leergebieden voor het primair onderwijs en de onderbouw van voortgezet onderwijs (tussenproduct 2). Dit kader voor ontwerpruimte geldt voor de leergebieden die vanaf de zomer van 2022 starten met de actualisatie, maar ook voor de andere leergebieden die in de toekomst geactualiseerd gaan worden.

Wij wensen de teams bijzonder veel inspiratie en plezier bij het uitvoeren van hun opdracht.

1. Inleiding en leeswijzer

1.1 Doel van het kader ontwerpruimte

Vanaf de zomer van 2022 starten teams onder regie van SLO met de actualisatie van de kerndoelen voor Nederlands en rekenen-wiskunde, en van de kerndoelen voor burgerschap en digitale geletterdheid. Het totale curriculum voor een leerling in het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs bestaat uit de optelsom van alle leergebieden. Het geheel moet realistisch en uitvoerbaar zijn voor leraren en leerlingen. De teams die met de actualisatie van de verschillende sets kerndoelen aan de slag gaan hebben daarom behoefte aan een kader, zodat zij weten hoeveel ontwerpruimte er per leergebied is in het totale curriculum.

1.2 Wat is ontwerpruimte?

Ontwerpruimte betekent de ruimte binnen het gehele curriculum af voor de kerndoelen van het betreffende leergebied. Het is een kader voor de teams die de conceptkerndoelen actualiseren, zodat zij een passende set ontwikkelen, die voor leraren en leerlingen te realiseren is in de beschikbare tijd. Het is geen voorschrift voor scholen voor het aantal lessen, zelfwerkzaamheidsuren of projecten dat zij aan een leergebied besteden. Scholen zijn vrij in hoe zij de onderwijstijd verdelen. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor hoe de aandacht en onderwijstijd per leergebied in de praktijk verdeeld wordt over de verschillende leerjaren en tussen de onderbouw en bovenbouw van het primair onderwijs. De ontwerpruimte in procenten en uren geeft een indicatie van de totale omvang van het leergebied voor de hele onderwijsperiode. In de praktijk kan het ene leergebied in bepaalde leerjaren relatief meer aandacht en tijd vragen dan het andere, de verhouding tussen leergebieden kan dus per leerjaar verschillen. Ontwerpruimte en onderwijstijd zijn twee verschillende grootheden die snel met elkaar verward worden. Het is belangrijk dit onderscheid te blijven benadrukken.

1.3 Waarom ontwerpruimte voor ontwikkeling van kerndoelen?

Ontwerpruimte is een nieuw begrip, maar de gedachte erachter is niet nieuw. Denk bijvoorbeeld aan de studielasturen (SLU) die voor de examenprogramma's in havo en vwo gelden. Voor de ontwikkeling van kerndoelen is het wel nieuw dat aan ontwikkelaars een kader voor ontwerpruimte meegegeven wordt. Waarom wordt dit nu ook voor de kerndoelen gedaan? Een van de uitgangspunten voor de geactualiseerde kerndoelen uit de werkopdracht van

OCW is het voorkomen van overladenheid. Daarbij hoort ook het duidelijker afbakenen van de kern van het curriculum en wat de overheid daarin van scholen verwacht en dat leraren meer zicht hebben op wat moet en wat mag. Het kader voor ontwerpruimte biedt ontwikkelaars inzicht in hoeveel ruimte er is voor de kerndoelen per leergebied. Het helpt om overladenheid op het niveau van het landelijke curriculum te voorkomen en geeft duidelijkheid over de verhouding in omvang tussen leergebieden. Deze verhouding is afgeleid van de gemiddelde verdeling van onderwijstijd in de huidige praktijk en van internationale gegevens. Percentages zijn afgerond en er is gezocht naar een globale, evenwichtige en samenhangende verdeling. Vanuit het oogpunt van doorlopende leerlijnen is gekeken naar de consistentie tussen het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs.

De opdracht aan de teams is het actualiseren van de set kerndoelen voor primair onderwijs en voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. De set kerndoelen voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs geldt voor de eerste twee gemeenschappelijke leerjaren van vmbo, havo en vwo, maar ook voor het derde leerjaar van havo en vwo. In de werkopdracht staat dat waar nodig aanvullende kerndoelen geformuleerd kunnen worden voor het derde leerjaar havo en vwo. De ontwerpruimte is in dit kader uitgewerkt voor de gemeenschappelijke eerste twee leerjaren. Deze kan doorgerekend worden naar het derde leerjaar (zie ook par. 2.2.2). Gedurende het actualisatietraject wordt duidelijker of een aanvulling noodzakelijk is, en hoe dit zijn uitwerking krijgt.

1.4 Hoe wordt het kader gebruikt?

De teams die de conceptkerndoelen actualiseren krijgen naast dit kader een werkinstructie en een oplegger, waarin aandachtspunten worden meegegeven om te beoordelen of de set binnen de ontwerpruimte past. De uitkomst van deze beoordeling is geen hard gegeven. Wél kunnen de leden van de teams op verschillende manieren informatie verzamelen en 'bewijs stapelen' om aan te tonen dat de set conceptkerndoelen binnen het kader blijft en niet overladen is. Dit doen ze in samenspraak met ervaringsdeskundigen uit de onderwijspraktijk en andere experts. In de toelichting verantwoorden de leden van de teams hun keuzes en beschrijven zij welke redeneringen ze gevolgd hebben om tot een passende omvang van de set conceptkerndoelen te komen.

Ten slotte is het van belang om te benoemen dat zorgvuldig handelen ten aanzien van ontwerpruimte geen volledige garantie is op het voorkomen van (ervaren) overladenheid in de onderwijspraktijk. Hierbij spelen ook andere factoren een belangrijke rol.

1.5 Leeswijzer

In deze notitie wordt in hoofdstuk 2 het volledige definitieve kader voor de verdeling van ontwerpruimte gepresenteerd. Voor de totstandkoming van het kader in het algemeen en voor nadere toelichting wordt verwezen naar het 'Voorstel voor de verdeling van ontwerptijd voor ontwikkeling van kerndoelen' uit juli 2020. Dit voorstel is daarom als bijlage integraal opgenomen in deze notitie. In paragraaf 2.1 staan de definitieve figuren met alle percentages en uren ontwerpruimte per leergebied, voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. In paragraaf 2.2 worden de keuzes toegelicht die gemaakt zijn voor de nog openstaande punten van het voorstel in de bijlage.

Gebruikte afkortingen:

NE	Nederlands
RW	rekenen en wiskunde
EN	Engels
MM	mens en maatschappij
MN	mens en natuur
KC	kunst en cultuur
BS	bewegen en sport
MVT	moderne vreemde talen
DG	digitale geletterdheid
BU	burgerschap

2. Kader ontwerpruimte voor ontwikkeling van kerndoelen

2.1 Kader ontwerpruimte in twee basisfiguren plus specificaties

In figuur 1a (primair onderwijs) en 2a (onderbouw voortgezet onderwijs, leerjaar 1 en 2) is het algemene kader voor de verdeling van ontwerpruimte voor de ontwikkeling van conceptkerndoelen gevisualiseerd. De kerndoelen worden niet voor alle leergebieden tegelijk geactualiseerd, maar om de ontwerpruimte goed te verdelen moet wel naar het gehele curriculum gekeken worden. Zo wordt ook de verhouding tussen leergebieden zichtbaar. De figuren zijn iets anders vormgegeven dan in het voorstel in de bijlage, omdat dit beter weer geeft hoe de ontwerpruimte is opgebouwd.

2.1.1 Toelichting opbouw basisfiguren 1a en 2a

De conceptkerndoelen worden ontwikkeld binnen het kader voor ontwerpruimte. In dit kader is onderscheid gemaakt tussen het gemeenschappelijke, wettelijk vastgelegde landelijke curriculum, schoolsoort- en sectorspecifieke wettelijke vereisten en keuzeruimte voor scholen. De gemeenschappelijke wettelijke eisen moeten haalbaar zijn in 70% van de onderwijstijd. Daarom is voor de negen leergebieden relatieve ruimte gereserveerd voor het ontwikkelen van kerndoelen. In de onderwijspraktijk vervaagt deze verdeling omdat leergebieden en vakken op schooleigen wijze worden ingevuld en daarmee de verhoudingen binnen de onderwijstijd kunnen verschillen. De keuzeruimte is als uitgangspunt 30%, maar varieert per sector en schoolsoort door aanvullende wettelijke vereisten voor moderne vreemde talen en bewegen en sport¹. De vrije keuzeruimte geeft de kans om als school accenten te leggen waar die voor de betreffende school horen te liggen.

Gemeenschappelijke wettelijke eisen: 70% van het curriculum

In de basisfiguren 1a en 2a is te zien hoe de verdeling van ontwerpruimte per leergebied is binnen de gemeenschappelijke wettelijke eisen. De ontwerpruimte per leergebied is hier weergegeven als percentage, zodat de opbouw en verhoudingen van leergebieden binnen de sectoren vergeleken kunnen worden. De percentages zijn berekend ten opzichte van het gemeenschappelijke deel van het curriculum (70% van het totale curriculum) en zijn om te rekenen naar uren. De ontwerpruimte in uren geeft een indicatie van de hoeveelheid tijd waarbinnen leerlingen moeten kunnen voldoen aan de gestelde eisen in de conceptkerndoelen. Het gaat hierbij om een inschatting van de benodigde tijd volgens de ontwikkelaars; in de praktijk verschilt de benodigde tijd omdat leerlingen verschillen en omdat scholen het onderwijs verschillend kunnen organiseren. In de bijlage wordt nader toegelicht hoe de verdeling tot stand is gekomen.

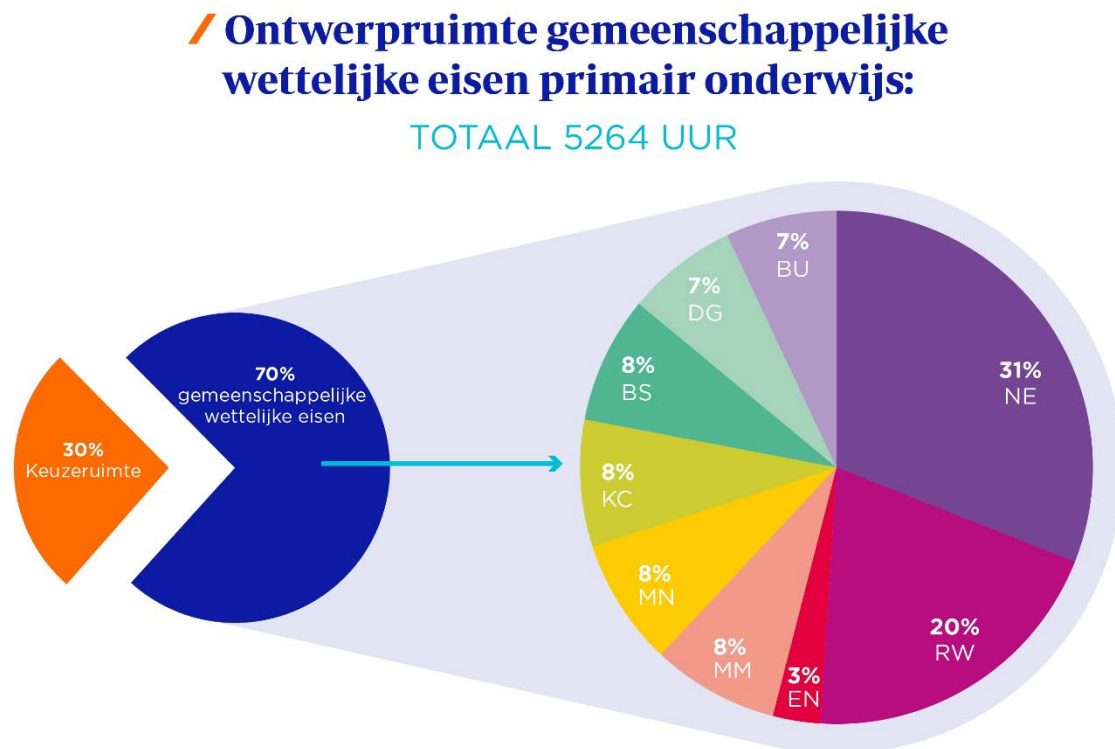
¹ Voor scholen in de Provincie Fryslân gelden aanvullend de kerndoelen Fries.

Keuzeruimte voor scholen: 30% van het curriculum als uitgangspunt

Voor de kerndoelen geldt, net als in de huidige situatie, dat scholen naast de wettelijk vastgestelde eisen voor de leergebieden, keuzeruimte hebben voor een eigen invulling van het curriculum. Deze ruimte omvat 30% van de totale beschikbare onderwijstijd. In de basisfiguren is dit terug te zien in de taartpunt van 30% in de linker cirkeldiagrammen.

Sector- en schoolsoortspecifieke verschillen in verhouding wettelijke eisen en keuzeruimte

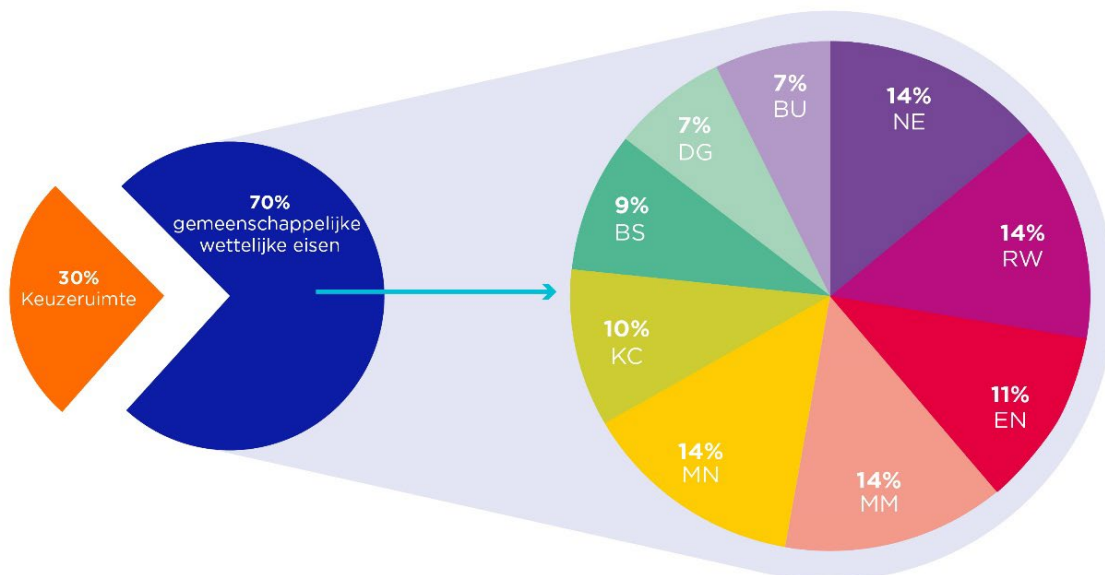
Hierna gaan we in op de wettelijke vereisten die verschillend zijn per sector en schoolsoort, wat maakt dat een specificatie nodig is van het uitgangspunt van de verhouding van 70%-30% tussen de wettelijke eisen en de keuzeruimte in het curriculum.

Figuur 1a: basisfiguur primair onderwijs, verdeling ontwerpruimte gemeenschappelijke wettelijke eisen

/ Ontwerpruimte gemeenschappelijke wettelijke eisen leerjaar 1-2 vmbo/havo/vwo:

TOTAAL INDICATIEF 1400 UUR

Figuur 2a: basisfiguur onderbouw voortgezet onderwijs onderwijs, verdeling ontwerpruimte gemeenschappelijke wettelijke eisen

2.1.2 Specificaties ontwerpruimte per sector en schoolsoort

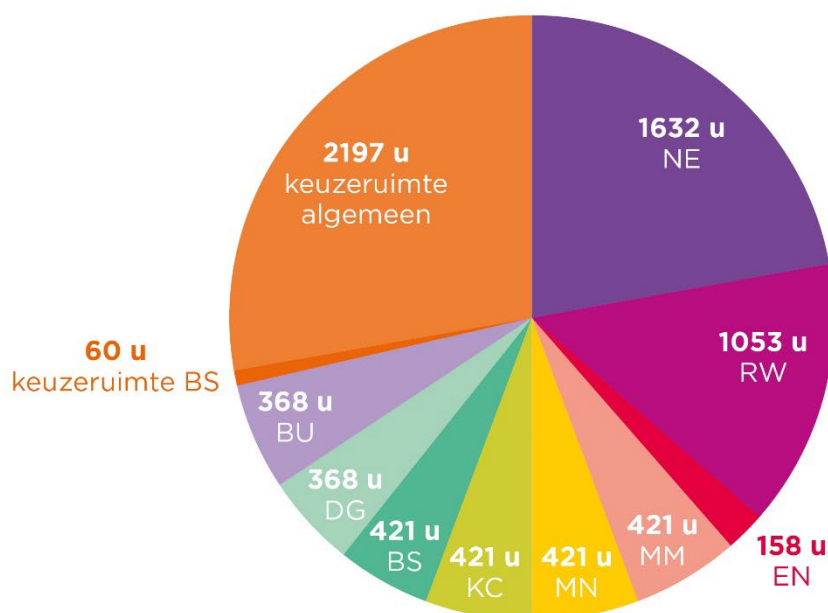
In het voorstel voor ontwerpruimte is gewezen op de wettelijke vereisten voor de moderne vreemde talen en voor bewegen en sport (bijlage, p. 12 en 13). Voor beide leergebieden geldt dat de wettelijke vereisten verschillen per sector en per schoolsoort in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Destijds zijn die verschillen zichtbaar gemaakt in één figuur per sector, maar dit laat niet goed zien hoe de werkelijke verhouding en positie van deze leergebieden is ten opzichte van het gehele curriculum. Voor de start van de actualisatie van de kerndoelen, is het van belang dat het kader voor ontwerpruimte recht doet aan de werkelijkheid van verschillen tussen sectoren en schoolsoorten en hier een helder beeld van geeft. Daarom is in figuur 1b en in figuur 2b, c, d en e de ontwerpruimte gespecificeerd en geconcretiseerd per sector en per schoolsoort. Dit betekent niet dat er verschillende sets kerndoelen komen per schoolsoort in het voortgezet onderwijs, het gaat om één set kerndoelen voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs, met waar nodig aanvullende doelen.

Voor moderne vreemde talen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs is sprake van een schoolsoort-specifiek aanvullend kerndeel voor vmbo-k/g/t, havo en vwo. Daarmee verandert de omvang van de wettelijk vastgestelde kern en van de keuzeruimte per schoolsoort. Daarom is in deze aanvullende figuren de ontwerpruimte omgerekend naar uren, zodat geen afwijkende percentages ontstaan per leergebied naast die in de basisfiguren. Daardoor wordt ook direct

zichtbaar dat de ontwerpruimte in uren van de leergebieden in de gemeenschappelijke kern niet verschilt per schoolsoort.

Voor bewegen en sport is voor de overzichtelijkheid een vast percentage ontwerpruimte per sector bepaald, terwijl de minimum urennorm per schoolsoort in het voortgezet onderwijs iets anders is. Daarmee verschilt ook het aantal uren keuzeruimte dat geborgd is voor bewegen en sport. Dit is verwerkt in de figuren.

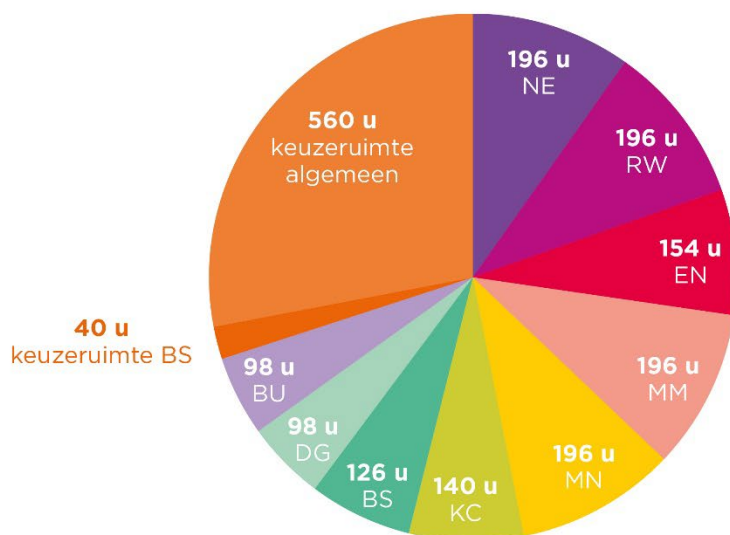
/ Curriculum primair onderwijs totaal 7520 uur

Figuur 1b: Specificatie ontwerpruimte primair onderwijs in klokuren.

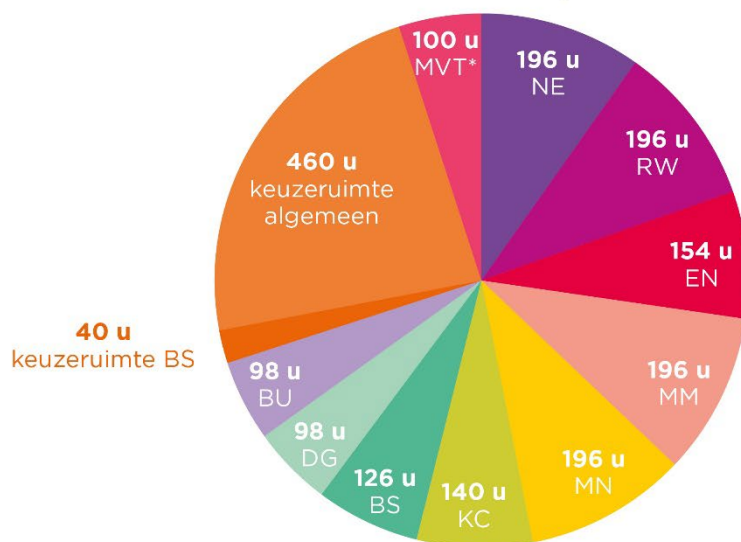
**/ Curriculum onderbouw voortgezet onderwijs
totaal indicatief 2000 uur (leerjaar 1 en 2)**

2b. vmbo-bb

**/ Curriculum onderbouw voortgezet onderwijs
totaal indicatief 2000 uur (leerjaar 1 en 2)**

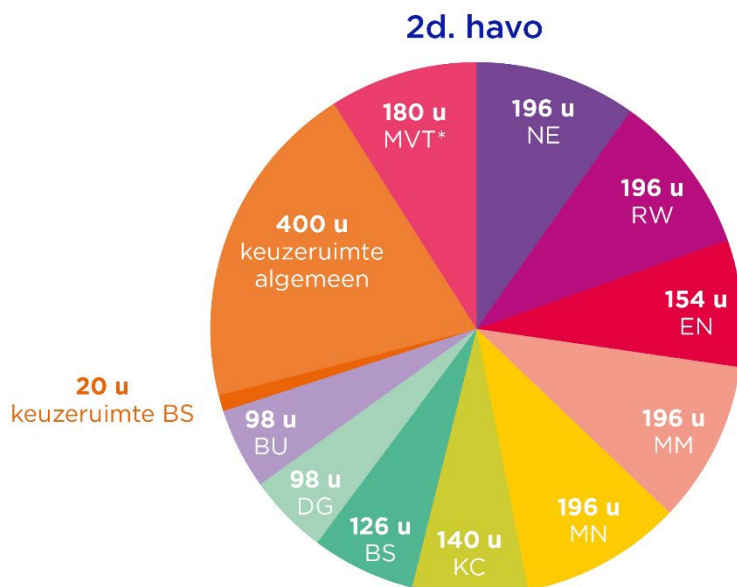
2c. vmbo-k/g/t

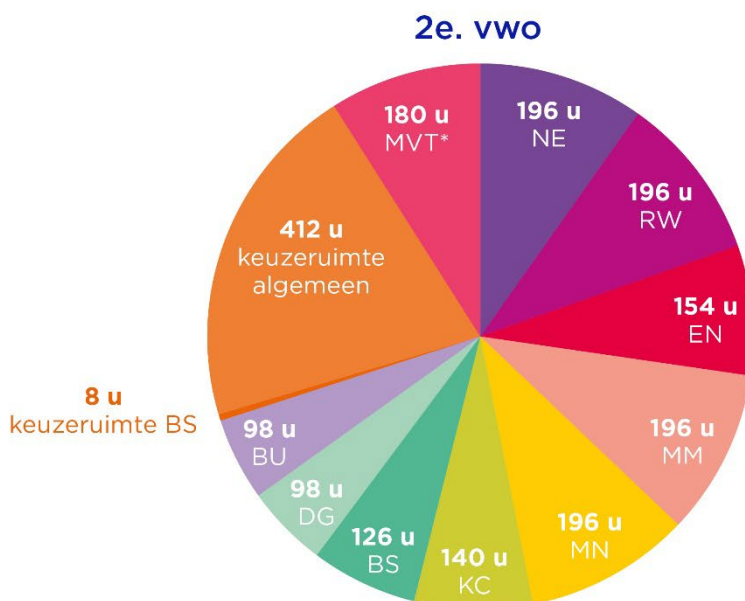
Figuur 2b en 2c: Specificatie ontwerprijimte onderbouw voortgezet onderwijs in klokuren (vmbo-bb, vmbo-k/g/t).

*schoolsoort-specifiek aanvullend kerndeel MVT

**/ Curriculum onderbouw voortgezet onderwijs
totaal indicatief 2000 uur (leerjaar 1 en 2)**

**/ Curriculum onderbouw voortgezet onderwijs
totaal indicatief 2000 uur (leerjaar 1 en 2)**

Figuur 2d en 2e: Specificatie ontwerpruimte onderbouw voortgezet onderwijs in klokuren (havo, vwo).

*schoolsoort-specifiek aanvullend kerndeel MVT

2.2 Toelichting bij gemaakte keuzes bij de openstaande punten bij het voorstel ontwerpruimte

2.2.1 Inbedding van de nieuwe leergebieden digitale geletterdheid en burgerschap

Inmiddels is bekend dat een eigen set conceptkerndoelen voor deze leergebieden ontwikkeld wordt. Dit betekent dat de ontwerpruimte niet aangepast hoeft te worden: de eigen ontwerpruimte blijft staan. Dit is 7% voor elk van deze leergebieden binnen de gemeenschappelijke kern van 70% van het totale curriculum. Dit geldt zowel voor de kerndoelen van het primair onderwijs als voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs. De vormgeving van de nieuwe leergebieden in de onderwijspraktijk is net als voor de andere leergebieden aan de scholen zelf. Daarbij kan de op het oog statische verdeling van ruimte voor deze leergebieden vervagen, bijvoorbeeld omdat doelen deels geïntegreerd aangeboden worden.

2.2.2 Leerjaar 3 havo/vwo in relatie tot de kerndoelen

In de werkopdracht van het ministerie van OCW aan SLO is beschreven dat de conceptkerndoelen voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs geformuleerd worden voor het einde van leerjaar 2 (vmbo/havo/vwo). Waar nodig voor een passende leerroute naar de bovenbouw van het voortgezet onderwijs, worden aanvullende kerndoelen geformuleerd voor leerjaar 3 (havo/vwo). De verhoudingen tussen de leergebieden in het derde leerjaar zijn vrijwel gelijk aan die van de eerste twee leerjaren (zie bijlage, p. 13). De uren in figuur 2b t/m e betreffen de eerste twee leerjaren. Indien aanvullende doelen noodzakelijk worden geacht voor het derde leerjaar, wordt gedurende het traject van actualisatie duidelijker wat de consequenties zijn voor ontwerpruimte.

2.2.3 Ontwikkeling kerndoelen Fries

Actualisatie van de kerndoelen Fries gebeurt parallel aan het ontwikkeltraject van de overige kerndoelen. De Provincie Fryslân is opdrachtgever hiervan en zij heeft deze opdracht uitbesteed aan Cedin Onderwijs. Aansluitend bij de uitgangspunten voor de verdeling van ontwerpruimte zal door SLO een voorstel uitgewerkt worden voor de ontwerpruimte voor de kerndoelen Fries.

Bijlage

Voorstel voor verdeling van ontwerpruimte voor ontwikkeling van kerndoelen

Verdeling van ontwerpruimte voor ontwikkeling van kerndoelen

VOORSTEL VANUIT EEN BASISMODEL

Verdeling van ontwerpruimte voor ontwikkeling van kerndoelen

Juli 2020

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2020 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs: SLO

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	5
Analyse van de onderwijstijd in de huidige praktijk	6
Basismodel voor ontwerpruimte voor de kerndoelen	9
Reflectie en toelichting bij het voorstel voor ontwerpruimte	12
Nabeschouwing	14
Bijlage 1 Toelichting vertaalslag onderwijstijd-ontwerpruimte	15
Bijlage 2 Bronnen	17

Inleiding

In oktober 2019 hebben de negen ontwikkelteams van Curriculum.nu hun voorstellen voor een herzien curriculum overhandigd aan minister Slob. Na politieke besluitvorming worden de voorstellen in een vervolgfase verder uitgewerkt en beproefd om tot kerndoelen voor het primair onderwijs (po) en voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs (vo) te komen. Een belangrijk aandachtspunt van de herziening is het voorkomen van overladenheid. Met het oog hierop is het van belang dat er heldere richtlijnen zijn voor de hoeveelheid onderwijstijd die de herziene onderwijsdoelen mogen beslaan.

Ter voorbereiding op de vervolgfase heeft de Minister van Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media SLO gevraagd advies uit te brengen over de verdeling van 'ontwerpruimte' per leergebied voor het ontwikkelen van kerndoelen voor po en onderbouw vo. Met ontwerpruimte wordt bedoeld de hoeveelheid tijd die de te ontwikkelen onderwijsdoelen mogen beslaan. Het gaat om een richtlijn per leergebied die de ontwikkelaars zicht biedt op de hoeveelheid onderwijstijd waarin de onderwijsdoelen kunnen worden gegeven. Het voorstel is niet bedoeld als een richtlijn voor de verdeling van onderwijstijd in de praktijk, maar als basis voor de ontwerpfase om overladenheid op het niveau van de landelijke onderwijsdoelen te voorkomen.

Voor het opstellen van het advies gelden verschillende uitgangspunten die gedeeld zijn met de vakverenigingen. Het voorstel voor ontwerpruimte:

- sluit aan bij de huidige verdeling van onderwijstijd in de praktijk en gaat zoveel mogelijk uit van ronde percentages;
- is gebaseerd op (wetenschappelijke) bronnen en internationale vergelijkingen;
- beperkt zich tot het kerncurriculum waarin wordt beschreven wat álle leerlingen, voor álle schoolsoorten, moeten kennen en kunnen. Dit kerncurriculum is beperkt tot de cumulatieve omvang van 70% van de beschikbare onderwijstijd;
- houdt rekening met de nieuwe positie van Burgerschap en Digitale geletterdheid in het kerncurriculum;
- houdt rekening met de huidige wettelijke vereisten rond onderwijstijd in lichamelijke opvoeding en met de verplichting van de tweede (vmbo-k/g/t) en derde (havo/vwo) moderne vreemde taal;
- sluit aan bij de doelstellingen van Curriculum.nu (terugdringen overladenheid, versterken samenhang en doorlopende leerlijn, toekomstgericht, keuzeruimte);
- houdt rekening met diverse maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed zijn op het curriculum.

Conform deze uitgangspunten heeft SLO een voorstel voor de verdeling van ontwerpruimte uitgewerkt vanuit een basismodel. Om tot een voorstel te komen is gestart met een analyse van de verdeling van onderwijstijd in de huidige praktijk. Vervolgens zijn principes vastgesteld voor het basismodel voor de vertaling van gemiddelde onderwijstijd naar ontwerpruimte. Het voorstel voor verdeling van ontwerpruimte wordt gepresenteerd en wordt gevolgd door een reflectie waarin enkele keuzes worden toegelicht. Het advies eindigt met een nabeschuiving waarin wordt ingegaan op hoe de voorgestelde verdeling kan worden benut en waarin deze afhankelijk is van andere politieke keuzes.

Analyse van de onderwijstijd in de huidige praktijk

SLO is gestart met een analyse van beschikbare bronnen met gegevens over de verdeling van onderwijstijd in de huidige praktijk van po en onderbouw vo¹. Hierbij is zowel gekeken naar bronnen met gegevens over de schoolpraktijk in Nederland als ook naar internationale gegevens. In de bronnenlijst is te zien dat het voor po vooral gaat om gegevens uit onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs en voor onderbouw vo om gegevens van het IPTO-onderzoek. Voor het internationale perspectief is gebruik gemaakt van gegevens uit PIRLS, TIMSS en de OECD.

Vanuit het uitgangspunt dat het voorstel zich beperkt tot het *kerncurriculum dat geldt voor alle leerlingen in alle schoolsoorten*, is in eerste instantie gekeken naar de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs. Daarnaast is in de analyse ook gekeken naar gegevens over het derde leerjaar voor havo/vwo. Formeel is de onderbouw niet afgebakend, de tweede fase voor havo/vwo wel, die start in het vierde leerjaar. In de schoolpraktijk wordt het derde leerjaar verschillend ingevuld, maar vaak wordt het tot de onderbouw gerekend.

De gegevens over de schoolpraktijk laten grote verschillen zien in verdeling van onderwijstijd tussen scholen, leerjaren en schoolsoorten. Ook de gehanteerde definities voor en indeling van vakken en leergebieden verschilt. De internationale gegevens laten eveneens een variatie zien tussen landen, bijvoorbeeld in de organisatie van het onderwijs en het curriculum. De gemiddelde aantallen uren/minuten onderwijstijd per leergebied in de onderzoeken weerspiegelen dan ook een flinke bandbreedte van bestede uren in de onderwijspraktijk.

Om tot een basis te komen voor een voorstel voor ontwerpruimte, is gekeken naar de gemiddelde aantallen uren per week over heel po, over de eerste twee leerjaren van vo over alle schoolsoorten heen en voor het derde leerjaar van havo/vwo. Die geven zicht op de algemene onderlinge verhouding tussen de leergebieden in po en in onderbouw vo. Deze gemiddelden zijn rechtstreeks afkomstig uit de gehanteerde bronnen of waren eenvoudig af te leiden uit de gegevens. Voor po is in de onderzoeken van de inspectie per leergebied de gemiddelde onderwijstijd per week weergegeven, over heel po en/of per leerjaar. Deze gegevens zijn waar nodig omgerekend in een gemiddeld percentage over alle leerjaren heen, op basis van de totale onderwijstijd van 7520 uur², uitgaande van 40 lesweken per jaar. Voor onderbouw vo zijn in het IPTO-onderzoek³ in de peilweek van 1 oktober 2017 van alle scholen de gegeven lessen opgevraagd. De lesuren zijn door de onderzoekers gestandaardiseerd naar lesuren van 50 minuten en omgerekend naar percentages. Het onderzoek heeft als belangrijkste thema het percentage bevoegd gegeven lessen, maar alle data samen zijn een rijke bron voor de verdeling van onderwijstijd. De onderliggende data van de aangeleverde lesroosters zijn opgevraagd, omdat in het rapport de gegevens niet zijn uitgesplitst naar leerjaar en schoolsoort. De vakken zijn vervolgens gecategoriseerd naar leergebied en de gemiddelde percentages zijn berekend voor de eerste twee leerjaren van onderbouw vmbo/havo/vwo en voor het derde leerjaar havo/vwo. Scholen besteden in po en onderbouw vo naast de leergebieden ook tijd aan andere zaken, zoals LOB, mentorlessen en keuze-activiteiten of leergebiedoverstijgende onderwerpen. Dit is weergegeven als 'overig'. Hier kunnen ook aspecten van Burgerschap of Digitale geletterdheid onder vallen.

¹ De kerndoelen gelden ook voor normaal en moeilijk lerende leerlingen in s(b)o en vso, maar in de verdeling van onderwijstijd is veel maatwerk nodig en er zijn veel minder gegevens beschikbaar. Dit geldt ook voor praktijkonderwijs. Deze schoolsoorten zijn daarom niet meegenomen in de analyse van onderwijstijd in de huidige praktijk.

² Overal waar in dit advies 'uur' staat, worden klokuren bedoeld

³ Integrale Personeelstelling Onderwijs

De gemiddelde verdeling van onderwijstijd is weergegeven in tabel 1 en gevisualiseerd in figuur 1a en 1b. Het zijn gemiddelde percentages per leergebied over alle leerjaren heen. In de onderzoeken zijn de verschillen tussen leerjaren wel weergegeven en meegenomen bij het bepalen van de gemiddelden. Zo wordt in groep 3 en 4 van po bijvoorbeeld meestal meer tijd aan Nederlands en Rekenen & Wiskunde besteed dan in de overige leerjaren.

Tabel 1: *Onderwijstijd in de huidige praktijk (gemiddelde verdeling in procenten)*

Leergebied	Gr. 1-8 po	OECD po	Ljr. 1-2 vmbo/havo/vwo	Ljr. 3 havo/vwo	OECD ob-vo
<i>Nederlands</i> ⁴	34%	25%	11%	9%	15%
<i>Rekenen & Wiskunde</i>	21%	17%	12%	10%	13%
<i>Engels</i>	2%	6%	10%	9%	10%
<i>Moderne vreemde talen</i>	n.v.t.	n.v.t.	vmbo-k/g/t: 7% havo/vwo: 13%	16%	5%
<i>Mens & Maatschappij</i>	WO (5-8): 13% ⁵ NT ⁶ : 4%	**11%	**11%	**16%	**15%
<i>Mens & Natuur</i>		8%	12%	15%	15%
<i>Kunst & Cultuur</i>	7%	10%	10%	8%	7%
<i>Bewegen & Sport</i>	6%	9%	9%	7%	8%
<i>Digitale geletterdheid</i>	* ₋	*1%	* ₋	* ₋	*1%
<i>Burgerschap</i>	* ₋	* ₋	* ₋	* ₋	* ₋
<i>Overig</i> ⁷	17%	13%	12-18%	10%	11%
Totale onderwijstijd	100% 7520 uur	100%	100% 2000 uur⁸	100% 1000 uur⁸	100%

*geen of beperkt gegevens over, veelal geïntegreerd, niet geëxpliciteerd of verschillend gedefinieerd

**incl. burgerschap

⁴ OECD gegevens: reading, writing and literature (moedertaal).

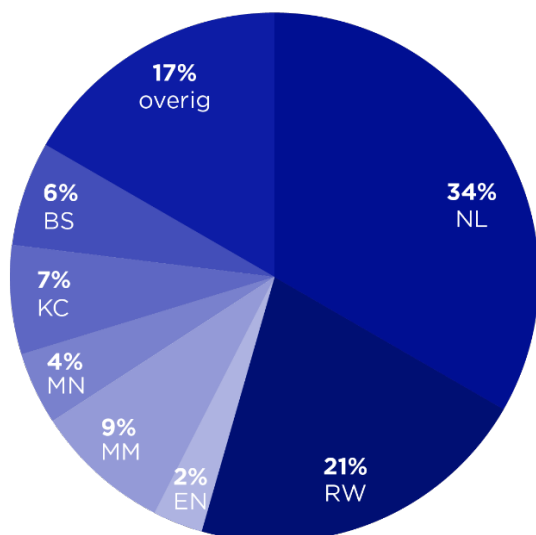
⁵ Thema-onderzoek Wereldoriëntatie: natuur en techniek, ruimte en tijd. Kennisgebied mens en samenleving is niet meegenomen. Groep 1-4 geeft een zeer divers beeld, het onderwijsaanbod is vaak geïntegreerd.

⁶ Natuur & Techniek

⁷ Aanbod buiten de leergebieden of leergebiedoverstijgend aanbod, denk aan LOB, mentorlessen en keuze-activiteiten. Aspecten van Burgerschap of Digitale Geletterdheid kunnen ook onder 'overig' vallen.

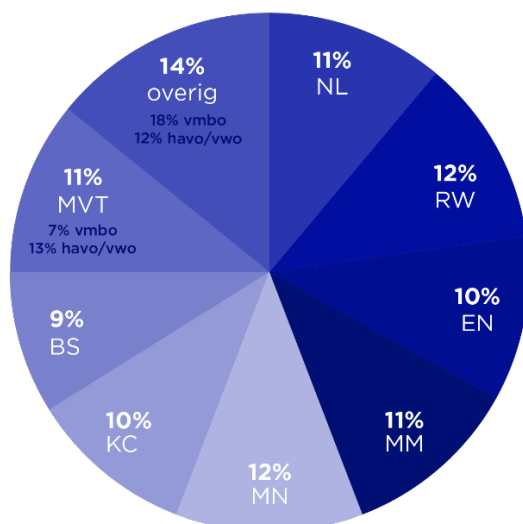
⁸ Indicatief: totale onderwijstijd is niet per leerjaar voorgeschreven, maar voor de hele schoolperiode.

Groep 1-8 po
TOTAAL 7520 UUR

Figuur 1a: Gemiddelde verdeling van onderwijstijd in huidige praktijk po

Leerjaar 1-2 vmbo/havo/vwo
TOTAAL 2000 UUR

Figuur 1b: Gemiddelde verdeling van onderwijstijd in huidige praktijk onderbouw vo⁹

⁹ Indicatief: totale onderwijstijd is niet per leerjaar voorgeschreven, maar voor de hele schoolperiode.

Basismodel voor ontwerpruimte voor de kerndoelen

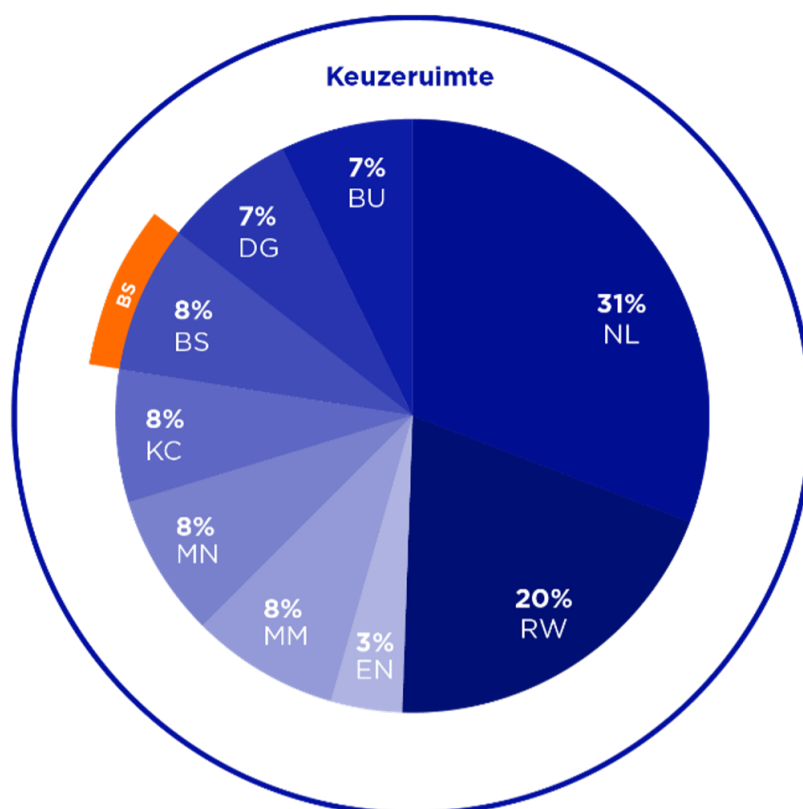
Om tot een voorstel voor de verdeling van ontwerpruimte te komen is de huidige gemiddelde verdeling van onderwijstijd in po en onderbouw vo als basis gebruikt. Voor de vertaalslag naar ontwerpruimte heeft SLO, conform de uitgangspunten voor het advies, de volgende principes geformuleerd voor het basismodel:

- *Beperken tot de kern:* de ontwerpruimte richt zich op de kern van het curriculum. Deze kern beslaat 70% van de totale onderwijstijd, dit is voor po 5264 uur en voor de eerste twee leerjaren van vo is het indicatief 1400 uur. Voor onderbouw vo is het indicatief, omdat alleen de totale onderwijstijd voor vo is voorgeschreven, deze is niet vastgelegd per leerjaar. Naast de kern beschikken scholen over keuzeruimte die 30% van de totale onderwijstijd beslaat.
- *Beperken tot een kerncurriculum dat voor alle leerlingen in alle schoolsoorten geldt en rekening houdt met wettelijke vereisten:* gegeven de uitgangspunten voor het advies is één voorstel voor po en één voorstel voor vo gemaakt. Daarbij is geen onderscheid gemaakt tussen schoolsoorten in het vo (vmbo, havo, vwo), omdat het voor alle leerlingen geldt en ook de doorlopende leerlijn bij wisselen van schoolsoort zo beter geborgd kan worden. Vanuit dit principe is zo goed mogelijk rekening gehouden met de wettelijke vereisten wat betreft onderwijstijd. Daarbij gaat het om de minimaal voorgeschreven onderwijstijd voor Bewegen & Sport en de verplichting om in vmbo-k/g/t en havo/vwo een tweede respectievelijk derde moderne vreemde taal aan te bieden. Voor beide leergebieden geldt dat de wettelijke vereisten in onderbouw vo verschillen per schoolsoort. Zie 'Reflectie en toelichting bij het voorstel' voor de wijze waarop dit is verwerkt.
- *Burgerschap en digitale geletterdheid als onderdeel van het kerncurriculum:* in het voorstel voor de curriculumherziening behoren ook burgerschap en digitale geletterdheid tot het kerncurriculum. Conform de uitgangspunten die zijn meegegeven voor dit advies is de verdeling van ontwerpruimte zo opgesteld dat ook deze leergebieden eigen ontwerpruimte krijgen. Zie verder 'Reflectie en toelichting bij het voorstel'.
- *Uitgaan van de globale verhoudingen in de verdeling van onderwijstijd in de huidige praktijk:*
Om voldoende houvast te bieden aan ontwikkelaars is voor het basismodel uitgegaan van afgeronde percentages. Ook is gezocht naar een globale verdeling van ontwerpruimte, meer dan naar het tot uitdrukking brengen van precieze, en meer minimale verschillen in ontwerpruimte tussen de leergebieden. Enerzijds omdat de werkelijkheid niet precies in cijfers te vangen is en de ronde percentages uit tabel 1 een flinke bandbreedte hebben, anderzijds omdat het voor ontwikkelaars niet mogelijk is zich zo precies te verantwoorden over de omvang van de kern die zij ontwikkelen. Daarom is in het voorstel aan leergebieden waaraan in de huidige praktijk ongeveer evenveel onderwijstijd wordt besteed, een gelijk percentage ontwerpruimte toegekend. Om tot die gelijke percentages te komen zijn ook internationale gegevens meegewogen en is vanuit het oogpunt van de doorlopende leerlijnen gekeken naar consistentie tussen po en onderbouw vo. Enkele minimale verschillen in het voorstel hebben te maken met afrondingen omdat de optelsom 100% moet zijn.

Op basis van de gegevens van de huidige verdeling van onderwijstijd en bovenstaande principes voor het basismodel, is een voorstel voor ontwerpruimte uitgewerkt. De voorgestelde verdeling van ontwerpruimte is gevisualiseerd in figuur 2a en 2b. Een nadere toelichting op de vertaalslag van huidige onderwijstijd naar ontwerpruimte per leergebied is te vinden in Bijlage 1.

/ Ontwerpruimte kern po:

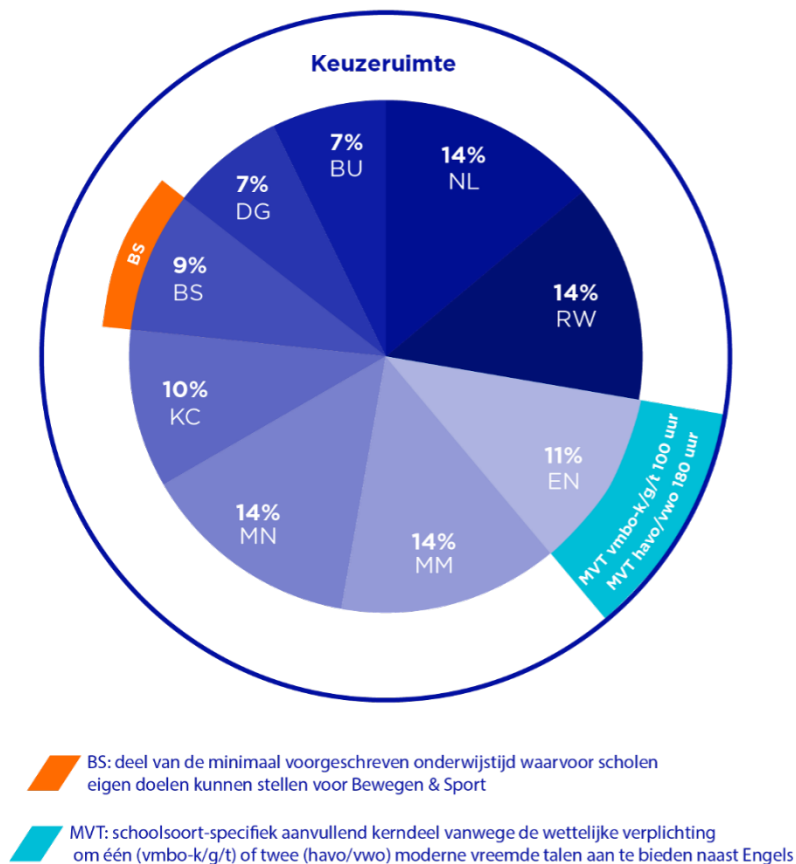
TOTAAL 5264 UUR

 BS: deel van de minimaal voorgeschreven onderwijstijd waarvoor scholen eigen doelen kunnen stellen voor Bewegen & Sport

Figuur 2a: Voorstel voor de verdeling van ontwerpruimte voor kerndoelen po

/ **Ontwerpruimte kern** **leerjaar 1-2 vmbo/havo/vwo:** TOTAAL 1400 UUR

Figuur 2b: Voorstel voor de verdeling van ontwerpruimte voor kerndoelen onderbouw vo¹⁰

Het voorstel vanuit het basismodel voor de verdeling van ontwerpruimte biedt zicht op hoe de negen leergebieden, die tezamen het kerncurriculum vormen, zich onderling tot elkaar verhouden. Daarmee biedt het een richtlijn voor de ontwikkeling van kerndoelen per leergebied. Het gaat nadrukkelijk niet om een voorschrift voor de verdeling van onderwijstijd op schoolniveau. De voorgestelde ontwerpruimte is niet één op één te vertalen naar benodigde onderwijstijd. Die is van veel meer factoren afhankelijk, zoals de visie van een school, de organisatie van het onderwijs (vakken, leergebieden of thematische projecten), de onderwijsbehoeften van leerlingen en de beschikbare faciliteiten. De kerndoelen beschrijven de inhoudelijke eisen die op landelijk niveau gesteld worden aan het onderwijs. Hoe scholen deze doelen realiseren en hoe zij daarbij de onderwijstijd verdelen en inrichten is aan de scholen zelf. Tevens beperkt het voorstel zich tot het kerncurriculum en hebben scholen keuzeruimte om dit aanbod uit te werken en aan te vullen.

¹⁰ Indicatief: totale onderwijstijd is niet per leerjaar voorgeschreven, maar voor de hele schoolperiode.

Reflectie en toelichting bij het voorstel voor ontwerpruimte

De voorgestelde verdeling van ontwerpruimte, zoals gevisualiseerd in Figuur 2a en 2b, betreft een voorstel vanuit een basismodel dat is afgeleid van de huidige verdeling van onderwijstijd in de praktijk. Daarbij is rekening gehouden met het invoegen van nieuwe leergebieden (Digitale geletterdheid en Burgerschap) in het kerncurriculum en met wettelijke vereisten wat betreft het aanbod voor Moderne vreemde talen en Bewegen & Sport. Ook is het uitgangspunt dat het geheel beperkt wordt tot een kerncurriculum voor alle leerlingen in alle schoolsoorten van 70% van de huidige onderwijstijd. Om aan al deze uitgangspunten tegemoet te komen zijn enkele keuzes gemaakt die een nadere toelichting verdienen.

Inbedding van de nieuwe leergebieden Digitale geletterdheid en Burgerschap

Het uitgangspunt voor dit advies is dat Digitale geletterdheid en Burgerschap meegenomen worden als onderdeel van het kerncurriculum. Op welke wijze deze leergebieden een plek krijgen in de kerndoelen is op dit moment nog niet duidelijk: als eigenstandig leergebied, (deels) geïntegreerd in andere leergebieden, of een combinatie van beide. Bij het uitwerken van het basismodel is ervan uitgegaan dat dit vooral een ordeningskwestie binnen de kerndoelen betreft, die in alle gevallen om een bepaalde eigen ontwerpruimte voor beide leergebieden vraagt. Hoe de eigen ontwerpruimte is bepaald wordt toegelicht in Bijlage 1. Wanneer er in de vervolgfase voor wordt gekozen de doelen voor Digitale geletterdheid en Burgerschap in de kerndoelen onder te brengen in andere leergebieden, betekent dit dat de doelen volgens de voorgestelde ontwerpruimte worden uitgewerkt en toegevoegd aan leergebieden. De onderlinge verhoudingen tussen de leergebieden blijven wat betreft ontwerpruimte gelijk: ook wanneer bijvoorbeeld burgerschap wordt toegevoegd aan Mens & Maatschappij blijft de ontwerpruimte voor unieke doelen van elk leergebied gelijk. Het toevoegen van burgerschap verdringt de vakspecifieke inhoud van dit leergebied niet. De vormgeving van de nieuwe leergebieden in de onderwijspraktijk is net als voor de andere leergebieden aan de scholen zelf.

Wettelijke vereisten moderne vreemde talen in onderbouw voortgezet onderwijs

Hoewel er in de huidige situatie geen specifieke kerndoelen voor de moderne vreemde talen naast Engels zijn¹¹, is er wel een wettelijke verplichting om deze talen aan te bieden. Scholen zijn verplicht om in de onderbouw van vmbo-k/g/t en havo/vwo één respectievelijk twee moderne vreemde talen naast Engels aan te bieden. Dit is vastgelegd in het inrichtingsbesluit WVO en gezien deze wettelijke verplichting behoort het aanbod voor moderne vreemde talen tot de kern voor leerlingen in onderbouw vo. Echter, de wettelijke verplichting verschilt per schoolsoort: voor leerlingen in havo/vwo gaat het om twee verplichte extra moderne vreemde talen, voor vmbo-k/g/t een extra moderne vreemde taal en voor vmbo-bb is alleen Engels verplicht.

In het basismodel voor de verdeling van ontwerpruimte is, net als in de huidige kerndoelen, uitgegaan van het beschrijven wat alle leerlingen in alle schoolsoorten krijgen aangeboden. Vanuit dit principe is het niet mogelijk om recht te doen aan de gedifferentieerde omvang van het aanbod voor moderne vreemde talen in de verschillende schoolsoorten: niet alle leerlingen krijgen een tweede of derde moderne vreemde taal. Daarom is er bij het opstellen van het model voor gekozen het aanbod voor moderne vreemde talen (anders dan Engels) weer te geven als een schoolsoort-specifiek aanvullend kerndeel. Dit kerndeel is voor de betreffende schoolsoorten aanvullend op het kerncurriculum dat voor alle leerlingen geldt.

¹¹ De kerndoelen Engels kunnen als leidraad gebruikt worden voor de andere moderne vreemde talen.

Het aanbod voor moderne vreemde talen is weergegeven met een totaal aantal uren per schoolsoort voor de eerste twee leerjaren. Die uren staan voor de kern van het curriculum voor moderne vreemde talen naast Engels en komen net als voor de overige leergebieden overeen met ongeveer 70% van de huidige gemiddelde onderwijstijd.

Wettelijke vereisten Bewegen & Sport

Voor Bewegen & Sport zijn er richtlijnen voor het minimum aantal (les)uren dat aan dit leergebied besteed worden in het po en vo¹². Voor het bepalen van de ontwerpruimte zijn dezelfde uitgangspunten gehanteerd als voor de overige leergebieden: de ontwerpruimte voor de kern van het leergebied komt overeen met ongeveer 70% van de huidige gemiddelde onderwijstijd. Het aanbod dat op basis van de ontwerpruimte wordt ontwikkeld beslaat daarmee niet het totaal (minimum) aantal voorgeschreven lesuren. Net als bij andere leergebieden biedt dat scholen ruimte om eigen doelen te kunnen stellen voor Bewegen & Sport in de wettelijk voorgeschreven uren. De minimaal voorgeschreven onderwijstijd verschilt in onderbouw vo per schoolsoort. Het basismodel voor ontwerpruimte gaat echter uit van één set kerndoelen per sector en de verschillen in voorgeschreven onderwijstijd zijn procentueel minimaal in onderbouw vo. Daarom is deze variatie in het voorstel voor ontwerpruimte voor de kern niet weergegeven en varieert het percentage keuzeruimte per schoolsoort in onderbouw vo enigszins (zie Bijlage 1).

Leerjaar 3 havo/vwo in relatie tot de kerndoelen

In de huidige situatie gelden de kerndoelen voor het voortgezet onderwijs voor de onderbouw. De onderbouw is echter formeel niet afgebakend. In de praktijk beslaat de onderbouw in vmbo twee leerjaren en in havo/vwo wordt het derde leerjaar verschillend ingevuld, maar wordt het vaak ook tot de onderbouw gerekend. Om tot één voorstel voor de verdeling van ontwerpruimte te komen voor de kern die voor alle leerlingen geldt, is in het basismodel uitgegaan van de gemiddelde onderwijstijdverdeling in de eerste twee leerjaren. Het derde leerjaar havo/vwo is daarbij buiten beschouwing gelaten. De vraag is of het meenemen van de gemiddelde onderwijstijdverdeling van het derde leerjaar consequenties zou hebben voor de verdeling van ontwerpruimte. Duidelijk is dat wanneer het derde leerjaar wordt meegenomen, het aanbod in de praktijk voor havo/vwo in absolute zin meer tijd in beslag neemt: 70% van 3000 uur (indicatief) in plaats van 70% van 2000 uur (indicatief) voor vmbo. De analyse van de huidige onderwijstijd laat echter zien dat de verhoudingen tussen de leergebieden vrijwel gelijk blijven. In Tabel 1 is te zien dat er slechts minimale veranderingen zijn in de gemiddelde onderwijstijd voor de leergebieden in het derde leerjaar. Wanneer het gemiddelde over de drie leerjaren wordt berekend hebben deze veranderingen weinig invloed. Wanneer in het traject besloten wordt binnen de kerndoelen te differentiëren voor vmbo en havo/vwo, dan is de inschatting dat de voorgestelde verdeling van ontwerpruimte ook volstaat als richtlijn.

¹² Minimale onderwijstijd in klokuren, berekend o.b.v. lesuren van 45 min in po en 50 min in vo en uitgaande van 40 lesweken per schooljaar: po gr. 1-8 totaal: 480 uur. Vmbo 83 uur per leerjaar, havo 73 uur per leerjaar, vwo 67 uur per leerjaar.

Nabeschuwing

SLO heeft in dit advies een voorstel voor de verdeling van ontwerpruimte gedaan. Het gaat nogmaals niet om richtlijnen voor de verdeling van onderwijstijd in de praktijk. Scholen en leraren maken eigen keuzes in hoe zij de inhouden aanbieden. Scholen en leraren beschikken in de praktijk ook over keuzeruimte die zij passend bij hun visie en leerlingpopulatie kunnen invullen.

Het voorstel voor ontwerpruimte is wel gebaseerd op de huidige verdeling van onderwijstijd in de praktijk en heeft zoveel mogelijk rekening gehouden met de uitgangspunten voor dit advies. Omdat nog niet alle kenmerken van de beoogde kerndoelen zijn vastgesteld bij het opstellen van dit advies, kan het zijn dat er in politieke besluitvorming keuzes gemaakt worden die gevolgen kunnen hebben voor het voorstel. Een aantal van deze keuzes, en mogelijke gevolgen daarvan, zijn benoemd in dit advies. Het voorstel in dit advies is daarom opgesteld vanuit een *basismodel* en dat kan als vertrekpunt worden genomen voor de politieke bespreking. Met het basismodel is een aanzet gegeven voor een samenhangende verdeling van ontwerpruimte over leergebieden en sectoren. Wanneer aan één of meer onderdelen iets verandert, heeft dat consequenties voor het geheel. SLO hecht er aan deze samenhang te benadrukken.

Het beoogde doel van de voorgestelde richtlijnen voor ontwerpruimte is om een kader mee te geven voor de vervolgfase en daarmee overladenheid te voorkomen. De richtlijnen kunnen worden opgenomen in de werkopdracht voor de ontwikkelteams. Om ervoor te zorgen dat de richtlijnen ook daadwerkelijk worden gehanteerd is het van belang dat hier op gestuurd wordt gedurende het ontwikkeltraject en dat de ontwikkelteams zich verantwoorden over de wijze waarop ze dit gedaan hebben.

Ten slotte, het voorkomen van overladenheid vraagt ook na het vaststellen en wettelijk verankeren van de kerndoelen aandacht. Overladenheid kan niet alleen voorkomen worden met een herzien curriculum op landelijk niveau. In de vertaling van de kerndoelen naar de onderwijspraktijk worden door scholen en anderen nog allerlei keuzes gemaakt die de mate van (ervaren) overladenheid beïnvloeden. Denk aan uitwerkingen in methodes, toetsen en keuzes die de school maakt in de organisatie van het onderwijs en de didactiek. Daarom is monitoring van de implementatie van de nieuwe kerndoelen van groot belang, evenals het bieden van de juiste steun en eventuele maatregelen om overladenheid in de praktijk tegen te gaan. Dan ervaren scholen, leraren en eventueel leerlingen dat er iets te kiezen is.

Bijlage 1 Toelichting vertaalslag onderwijstijd-ontwerpruimte

Verhoudingen tussen leergebieden en gemiddelde onderwijstijd per leergebied in de huidige praktijk in Nederland:	Voorstel voor verdeling van ontwerpruimte voor de ontwikkeling van kerndoelen per leergebied, voor de kern van het curriculum (70% van de totale onderwijstijd):
Primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs	
<i>Digitale Geletterdheid en Burgerschap:</i> De huidige gegevens over onderwijstijd zijn beperkt. Uitgangspunt voor het basismodel is: het zijn vergelijkbare leergebieden, ze zijn beide nieuw en hebben een vakoverstijgend karakter. Voor beide is van belang dat duidelijk is wat de vernieuwing inhoudt en dat substantiële aandacht geborgd is.	<i>Elk leergebied: 7%</i> De omvang is nog niet precies in te schatten, omdat elk leergebied verder en anders wordt uitgewerkt dan in de huidige praktijk. Het percentage is bepaald door vergelijking met de omvang van de andere leergebieden en is voor beide schoolsoorten gelijk gehouden.
<i>Bewegen & Sport</i> In primair onderwijs is de gemiddelde onderwijstijd ongeveer gelijk aan de samengestelde leergebieden (zie onder) en iets lager dan internationaal, in onderbouw voortgezet onderwijs is de gemiddelde onderwijstijd iets hoger dan internationaal.	<i>Primair onderwijs: 8%</i> <i>Onderbouw voortgezet onderwijs: 9%</i> De verhoudingen zoals in de gemiddelde verdeling van onderwijstijd zijn gehandhaafd in het voorstel voor ontwerpruimte. Hiermee wordt de minimale onderwijstijd niet volledig gevuld (po 88%, vmbo 76%, havo 86% en vwo 94% van de voorgeschreven tijd). Scholen kunnen eigen doelen stellen voor Bewegen & Sport voor de overige uren.
Primair onderwijs	
<i>Nederlands en Rekenen & Wiskunde:</i> De gemiddelde onderwijstijd is respectievelijk 34% en 21%, en beslaat samen ruim de helft van de totale onderwijstijd. Dit is boven het internationale gemiddelde.	<i>Nederlands: 31%</i> <i>Rekenen & Wiskunde: 20%</i> Het voorstel voor verdeling van ontwerpruimte is vrijwel gelijk aan de huidige gemiddelde verdeling van onderwijstijd. De percentages voor ontwerpruimte zijn op het Nederlandse peil van de gemiddelde onderwijstijd gehouden, vanwege de zorgen om dalende prestaties.
<i>Engels en Moderne vreemde talen:</i> Alleen Engels behoort tot de kern in primair onderwijs, de gemiddelde onderwijstijd is 2%. Op dit moment zijn er veel varianten met verschillen in gemiddelde onderwijstijd (vvto, EIBO¹³). De gemiddelde onderwijstijd is lager dan internationaal.	<i>Engels: 3%</i> Vanwege de huidige grote verschillen in het niveau van Engels aan het einde van het primair onderwijs, het belang van de doorlopende leerlijn en de internationale vergelijking, is het percentage ontwerpruimte in het voorstel iets verhoogd t.o.v. de gemiddelde onderwijstijd in de huidige praktijk.

¹³ Vvto: vroeg vreemde talen onderwijs, EIBO: Engels in het basisonderwijs

<i>Mens & Maatschappij, Mens & Natuur, Kunst & Cultuur en Bewegen & Sport:</i> Hoewel de gegevens met name voor M&M en M&N niet eenduidig en volledig zijn, is de gemiddelde onderwijstijd voor deze leergebieden vergelijkbaar, tussen de 4 en 9%. Internationaal is de gemiddelde onderwijstijd per leergebied hoger.	<i>Elk leergebied: 8%</i> De min of meer gelijke verhouding in gemiddelde onderwijstijd is gehandhaafd en in het voorstel voor ontwerpruimte gelijk getrokken om schijnzekerheid te voorkomen. Het totale aandeel binnen de kern is iets groter dan in de gemiddelde verdeling van onderwijstijd, vanwege de internationale vergelijking en vanwege de doorlopende leerlijn naar het voortgezet onderwijs.
Onderbouw voortgezet onderwijs	
<i>Nederlands, Rekenen & Wiskunde, Mens & Maatschappij en Mens & Natuur:</i> Aan deze leergebieden samen wordt gemiddeld ongeveer de helft van de totale onderwijstijd besteed en de gemiddelden zijn vergelijkbaar (11-12%). Internationaal is de gemiddelde onderwijstijd per leergebied hoger.	<i>Elk leergebied 14%</i> De verhoudingen in gemiddelde onderwijstijd zijn gehandhaafd in het voorstel voor ontwerpruimte, maar iets verhoogd vanwege de internationale gemiddelden en om recht te doen aan de kernvakken Nederlands en Rekenen & Wiskunde en het samengestelde karakter van de andere leergebieden.
<i>Engels / Moderne Vreemde Talen en Kunst & Cultuur:</i> Aan Engels en Kunst & Cultuur wordt gemiddeld evenveel tijd besteed (10%). Voor Engels is dit gelijk aan het internationale gemiddelde, voor Kunst & Cultuur is de gemiddelde onderwijstijd in Nederland hoger. De gemiddelde onderwijstijd per overige moderne vreemde taal is in Nederland iets lager dan voor Engels.	<i>Engels: 11%</i> <i>Kunst & Cultuur: 10%</i> De verhouding in de gemiddelde onderwijstijd voor Engels en Kunst & Cultuur is in het voorstel voor ontwerpruimte gehandhaafd, maar Engels heeft als kernvak 1% extra gekregen. <i>Mvt:</i> <i>vmbo-b/k/t 100 uur</i> <i>havo/vwo 180 uur</i> Voor het verplichte aanbod in de overige moderne vreemde talen is 70% van de huidige gemiddelde onderwijstijd weergegeven als aanvullend kerndeel per schoolsoort (afgerond op tientallen uren).

Bijlage 2 Bronnen

Primair onderwijs:

Peil.onderwijs

<https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/peil-onderwijs>

- Peil.Kunstzinnige oriëntatie 2015-2016 (2017)_
<https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/peil-onderwijs/kunstzinnige-orientatie>
- Peil.Natuur en Techniek 2015-2016 (2017)_
<https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/peil-onderwijs/natuur-en-techniek>
- Peil. Bewegingsonderwijs – Einde basis- en speciaal basisonderwijs 2016/2017 (2018).
<https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/peil-onderwijs/bewegingsonderwijs>
- Peil.Engels einde basisonderwijs 2017-2018 (2019)_
<https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/peil-onderwijs/peil.engels>

Overige:

- Over de volle breedte: stand van zaken onderwijsaanbod basisonderwijs (2013)_
<https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/publicaties/2013/06/30/over-de-volle-breedte-stand-van-zaken-onderwijsaanbod-basisonderwijs>
- Themaonderzoek Wereldoriëntatie – De stand van zaken in het basisonderwijs (2015)_
<https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2015/04/15/themaonderzoek-wereldoriëntatie-de-stand-van-zaken-in-het-basisonderwijs>
- Intensivering en vroeg beginnen met Engels (SLO, 2016).
<https://slo.nl/@4549/intensivering-vroeg/>

Voortgezet onderwijs:

- IPTO (Integrale Personeelstelling Onderwijs): bevoegdheden en vakken in het vo (2018).
<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/11/23/ipto-bevoegdheden-en-vakken-in-het-vo>
De onderliggende data zijn opgevraagd, uitgesplitst naar schoolsoort en leerjaar.
- Digitale geletterdheid in het voortgezet onderwijs (2013)_
<https://www.knaw.nl/nl/actueel/publicaties/digitale-geletterdheid-in-het-voortgezet-onderwijs>

Internationaal en overige po en vo:

- PIRLS 2016:
<https://timssandpirls.bc.edu/pirls2016/index.html>
- TIMSS 2015:
<https://timssandpirls.bc.edu/timss2015/>
- OECD (2019), Education at a Glance 2019: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris,
<https://doi.org/10.1787/f8d7880d-en>.
- Citizenship Education at school in Europe 2017
https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/citizenship-education-school-europe-%E2%80%93-2017_en
- Burgerschap op school (2016)_
<https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2017/02/07/burgerschap-op-school>

Kerdoelen en wetgeving:

- Kerndoelen po:
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/basisonderwijs/vraag-en-antwoord/welke-vakken-krijgt-een-kind-op-de-basisschool>
- Onderwijstijd po:
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/basisonderwijs/vraag-en-antwoord/hoe-regelen-basisscholen-de-schooltijden-en-lesuren>
- Kerndoelen vo onderbouw: _
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/voortgezet-onderwijs/vraag-en-antwoord/onderbouw-voortgezet-onderwijs>
- Onderwijstijd vo:
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/schooltijden-en-onderwijstijd/modernisering-normen-onderwijstijd-voortgezet-onderwijs-vo>

Wettelijke vereisten moderne vreemde talen en Bewegen & Sport:

- Inrichtingsbesluit w.v.o. artikel 21 en 22: aanvullende bepalingen.
<https://wetten.overheid.nl/BWBR0005946/2019-01-01>
- Handreiking: Ruimte in regels. Papieren rompslomp, of kan het anders? Ministerie van OCW, november 2017._
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/basisonderwijs/documenten/publicaties/2017/11/13/brochure-ruimte-in-regels>
- Notitie Inspectie van het Onderwijs, Ministerie van OCW, 2 september 2014 (Vademecum voortgezet onderwijs)_
<https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/publicaties/2014/09/02/voorstel-aantal-lesuren-lichamelijk-opvoeding-op-vo>

Als landelijk kenniscentrum leerplanontwikkeling richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres

Stationsplein 15
3818 LE Amersfoort

Postadres

Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40**E** info@slo.nl**W** www.slo.nl [company/slo](https://company.slo.nl)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)